

***Berend T. Iván előadása a 90. születésnapja alkalmából
a BCE Gazdaságpolitika és Munkagazdaságtan Tanszéke által szervezett konferencián,
2020. december 16.***

Drága Barátaim!

Hadd kezdjem azzal, hogy nem lesz most könnyű beszélnem. Nem vagyok egy sírós öregember, de amiket elmondtatok, mélyen meghatott. Köszönök mindent, köszönöm barátságokat, köszönöm, hogy ott ültetek az I. előadóban, amikor előadást tartottam, köszönöm, hogy vagytok, és hogy azóta is kapcsolatban vagyunk egymással. Azzal, amit elmondtatok, amit elindítottatok bennem, hazahoztatok. Harminc év után és tízezer kilométeres távolság ellenére ott vagyok az Egyetemen, ahova 19 évesen elsőévesként beléptem, ahol már másodéves koromtól alkalmazásban álltam tanszéki könyvtárosként, ahol tanársegéd, tanár, dékán, rektor lettem, ahol majdnem negyven évet tanítottam. Otthon vagyok, ott vagyok Veletek. Nagyon köszönöm ezt a mai napot Nektek!

Előadásom *Az európai integráció gazdasági előnye* címet viseli. Ez egy nagyobb tanulmány vázlata, ami majd egy hollandok által szerkesztett kötetben fog megjelenni egy vagy két hónap múlva a Cambridge University Pressnél.

Azzal kezdem, hogy hogyan állt az európai gazdaság az integráció megindulása, az 1950-es évek előtt. Felidézhetjük, hogy a 19. század közepén, sőt, majdhogynem utolsó harmadáig Európa volt a világgazdaság vezető hatalma, 1870-ben is majdnem felét állította elő a világ összes jövedelmének. Ezt követően viszont elindult egy elég gyors relatív visszaesés a tengerentúlhoz (Amerika, Ausztrália, Új-Zéland stb.) képest, és 1913-ban Európa már csak alig több mint negyedét produkálta a világ össztermelésének. Az Egyesült Államokhoz viszonyítva: míg az első világháború előtt majdnem az amerikai felét elérte az európai jövedelem-szint, addig 1948-ban már csak alig több mint egyharmadát. A legszomorúbbak azok az adatok, amelyek azt mutatják, hogy a második világháború hogyan tette tönkre Európát, megölve a lakosság mintegy tíz százalékát. Számos európai országban (pl. Ausztria, Franciaország, Németország, Olaszország) mintegy felére esett vissza a gazdasági teljesítmény a háború után az utolsó békeévhez képest.

Ezt követte a rekonstrukció korszaka. A régi értelmezés szerint a rekonstrukciós szakasz addig tart, míg a gazdasági teljesítmény eléri az utolsó békeév szintjét. 1948-ra ez több országban (pl. Belgium, Dánia, Anglia) megtörtént, noha más országok ekkor még elmaradtak

a háború előtti szinttől. Jánossy Ferenc kollégám, barátom az 1960-as években viszont egy teljesen új koncepcióval állt elő a rekonstrukciót illetően, világgraszoló sikerrel. Értelmezése szerint a rekonstrukciós szakasz akkor ér véget, amikor a gazdasági teljesítmény eléri azt a szintet, amit a megelőző időszak hosszú távú növekedési tendenciái alapján az adott ország elért volna, ha nincs háború. Ha így fogjuk fel a rekonstrukció fogalmát, akkor az Európában, egészében véve csak 1968 körül fejeződött be, vagyis két évtizeddel később. Az egész rekonstrukciós korszak a „gazdasági csoda” időszaka volt, mert egy speciális, gyors, rekonstrukciós növekedés jellemezte.

Ebben a folyamatban azonban már szerepet játszott az európai integráció megindulása. Itt a Marshall-terv szerepét szeretném kiemelni, melynek keretében az Egyesült Államok 1948 és 1951 közötti nemzeti jövedelme 5 százalékanak ráfordításával 15 milliárd dollár támogatást nyújtott 16 nyugat- és dél-európai országnak. Közismert a Marshall-terv szerepe a helyreállításban. Kevésbé ismert azonban, hogy a Marshall-terv fő célja egy európai gazdasági unió létrehozása volt, és ennek érdekében a segély feltételeként kötötték ki a vámok leépítését és egy közös fizetési rendszer (payment union) kiépítését, vagyis a két világháború közötti elzárkózás felszámolását és az integráció megindulását.

A Marshall-tervvel az integráció szerényen elindult, majd 1952-ben az Európai Szén- és Acélközösség létrehozásával megtette az első nagy lépést, 1958-ban pedig ez már az Európai Gazdasági Közösséggé vált, amiben hat alapító ország vett részt, hogy azután a résztvevők száma gyorsan gyarapodjon. Az Európai Unió, az előbbi alapokon 1993-ban jött létre és a hat alapítóból egy 28 tagú európai integrációs közösség formálódott. Ez hihetetlenül megnövelte a kereskedelmi forgalmat a tagországok között. Már 1973-ra, tehát már az első új belépők előtt a tagországok közötti kereskedelem 10-15-szörösére nőtt a két világháború közötti időszakhoz képest. Egyben megindult a külkereskedelem szerkezeti modernizációja is: a régi formát, amelyben az ipari országok az agrár országokkal cseréltek árut, felváltotta az ipari országok közötti munkamegosztás. Az ipari és agrár országok közötti kereskedelem súlya 33%-ról 18%-ra esett vissza. Megindult az ipari kooperáció is, amelynek első, legismertebb példája a repülőgépgyártás (Concorde és Airbus) kollektív megszervezése. Ez egyben az új, modern ipari szektorok növekedését is jelentette. Az európai gazdasági növekedés 3-4-szer gyorsabb volt a két világháború közötti negyedszázadhoz képest.

Az 1970-es, 1980-as évek fordulójától azonban megjelent a globalizáció, egy új világ-gazdasági kapcsolatrendszer, egyben egy deregulált szabadkereskedelmi rendszer a neoliberalizmus gazdaságpolitikájának jegyében. Mindez összekapcsolódott egy új technikai forradalommal és a multinacionális vállalatok hihetetlenül gyors felemelkedésével. A 21. század ele-

jére a multinacionális vállalatok állították elő a világ gyáripari termelésének háromnegyedét. Majdnem egymillió bedolgozó alvállalat szötte át az európai tagországokat, vagyis egy nagyon erős 'európaizáció' indult meg a gazdaságban. Ugyanakkor a neoliberais globalizáció, ami minden kontrollt le kívánt bontani, az Egyesült Államok, Japán, majd az ún. Kis Tigrisek ázsiai országainak erőteljes versenyét hozta a világgazdaságra, és Európa piacainak hihetetlen nagy részét hasították le. Európa védekezésre kényszerült, úgymond a globalizáció ellen a regionalizáció útjára lépett és egy fejlesztési modellváltást hajtott végre: a háború után követett extenzív növekedési modellt, ami az amerikai technológia importjára épült, egy intenzív modellel váltotta fel, ami saját kutatásra és innovációra épült és elindította Európát a követő státusból a versenyképesség útján. Ez az európaiasodás azzal is járt, hogy az európai multinacionális vállalatok részben visszavonultak a világgazdaságból, jó példa erre a világ egyik első multinacionális vállalata, a holland-angol tulajdonú Unilever, amely hetven Európán kívüli alvállalatát adta el és fordult az európai piachoz. Németország addigi külföldi tőkebefektetéseit 40 százalékban Európán kívül hajtotta végre, ezt leépítette 17 százalékra és ugyancsak Európa felé fordult.

Az integráció hihetetlen gazdasági következményekkel járt. Rengeteg, önmagában nem mérhető előnyről lehet beszélni: az összeurópai terméksztenderdek bevezetése (ami szabad értékesítést tett lehetővé, hiszen ehhez nem lett volna elég csak a vámok lebontása), a határokon átvéelő fúziós rendszerek (ami „összeolvastotta” az országok gazdaságát), egy harmonizált jogrend (amit Csaba László intézménytranszfernek nevez), az áruk, a tőke és az emberek szabad áramlása. Mindez, a különböző számítások szerint 5–20 százalék többletnövekedést hozott a tagországok számára. Azért ilyen széles a skála, mert jól ismert, hogy van hat ország, amely már 1958-tól részt vett ebben az integrációban, míg a dél-európai országok csak az 1980-as években, a közép-európai országok csak 2004-ben, 2007-ben és 2013-ban csatlakoztak.

Ami hihetetlen növekedésgyorsító volt az egész integrációs rendszerben, az a közvetlen külföldi befektetések ugrásszerű növekedése: 1970-ben ez 5 milliárd dollárt tett ki, 2007-ben 857 milliárd dollárt, tehát „előntötte” Európát. 43.000 vállalati fúzió zajlott le csak az ezredforduló körüli években, ami a világ fúzióinak kétharmada. Itt egy áttörésről beszélhetünk: a nagy európai vállalatok bevételeinek kétharmada ekkorra már nem nemzeti, hanem európai piacról származott, és a belső európai árukereskedelem csupán az ezredforduló utáni kb. másfél évtizedben is több mint megkétszereződött. Az Európai Unió tagországai ezzel a világ legintegrálódottabb egységét hozták létre, mind az észak- és dél-amerikai, mind az ázsiai és csendes-óceáni régióval szemben.

Mindeközben az Európai Unió egy jóléti rendszer létrehozását és elterjesztését is segítette. Az ún. emberi fejlettségi index (HDI) azt mutatja, hogy Amerikához képest Nyugat-Európa, sőt, Dél- és Közép-Európa is felzárkózott, mert az európai régióban a jóléti rendszer sokkal erőteljesebb, mint az USA-ban, s emiatt magasabb az átlagos élettartam, nagyobb az iskolában eltöltött évek száma, jóval nagyobb a szociális kiadások aránya a nemzeti jövedelemhez viszonyítva és jóval egyenlőbb a jövedelem eloszlása, amit a Gini-indexek világosan mutatnak. Ez az egyenlőbb jövedelemelosztás nagy előnye az Európai Uniónak mind Amerikához, mind a nem uniós európai országokhoz képest.

Azt is fontos kiemelni, hogy az Unió közös előnyöket biztosít minden tagország számára, de ezzel különleges lehetőséget nyújt a kevésbé fejlett tagországok felzárkózására. A mediterrán régió és Írország erre a legszemléletesebb példa: a csatlakozás előtt Nyugat-Európa egy főre jutó GDP-jének 50 százalékát alig haladták meg, 2019-ben pedig már a 75 százalékát is elérték, tehát sokkal gyorsabban fejlődtek. Míg Nyugat-Európa nagyjából megkétszerezte a jövedelmét 1973 és 2014 között, a mediterrán országok megnégyszereztek, Írország pedig majdnem megnyolcszorozta.

Kelet-Közép-Európa is elindult a felzárkózás útján. Az adatok egyértelműen mutatják, hogy Közép-Európa és a Baltikum mennyivel gyorsabban növekedett, mint az Európai Unión kívül maradt orosz, török és balkáni világ. Az Unióhoz való csatlakozás megfordította Közép-Európa egész fejlődési útját. 1870-től, amikor Közép-Európa Nyugat-Európa jövedelmi szintjének 54 százalékán állt, állandó hanyatlás volt megfigyelhető. A mélypont 2000-re jött el, amikor a korábbi 54 százalékkal szemben már csak a nyugat-európai jövedelmi szint 23 százalékát érte el Közép-Európa. A fordulat 2000 után következett be, melynek eredményeként 23 százalékról 2019-re 36 százalékra nőtt a közép-európai és baltikumi relatív jövedelemszint Nyugat-Európaéhoz képest.

Befejezőként hadd említsem további részletek nélkül, hogy Európa elindult a régi gazdasági szuperhatalmi pozíciójának visszahódítása útján. Az Európai Unió alapító országai majdnem négyszeresre növelték gazdasági erejüket csak a 20. század második felében, míg az USA, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland alig több mint megkétszerezte. Az eurózónához tartozó 19 tagország egy főre jutó jövedelme eléri az amerikai szint majdnem háromnegyedét, de az európai jövedelemszint bizonyos értelemben nem csak megközelíti, de el is éri az amerikai, ha figyelembe vesszük, hogy a jóléti rendszer miatt Európa lakossága összességében mintegy 20-25 százalékkal kevesebbet dolgozik, mint Amerikában, ahol nincs jóléti állam. Az adatok azt is megmutatják, hogy a világkereskedelemben az Európai Unió majdnem kétszer akkora

súllyal bír, mint az Egyesült Államok. Az európai integráció tehát gazdasági superhatalommá emeli az Európai Uniót és annak tagországait.

Nagyon köszönöm figyelmeteket!